

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده ادبیات، زبانها و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ اسلام

عنوان پایان نامه :

بینش و روش در تاریخنگاری مطهرین طاهر مقدسی

استاد راهنما

دکتر شهلا بختیاری

استاد مشاور

دکتر اسماعیل حسن زاده

دانشجو

طاهره نظری

اسفندماه ۸۹

"کلیه دستاوردهای ناشی از تحقیق فوق متعلق به دانشگاه الزهراء (س) است"

تقدیم به آرزوهای پدر

مهربانی های مادر

که زندگی ام برایشان همه رنج بوده و نگرانی و

وجودشان برایم همه مهر بوده و دلگرمی

و ستاره های مهر و صفا انگوهای امید و مهربانی به برادرانم

قدردانی و تشکر:

همتم بدرقه راه کن ای طائر قدس که دراز است ره مقصد و من نوسفرم

سپاس و ستایش خداوندی را که روحیهٔ آموختن را به ما ارزانی داشت، بدون تردید گام نهادن در وادی دانش و پژوهش قبل از هرچیز مستلزم یاری و مساعدت استادان و صاحب نظران می باشد. مهربانان وادی بیکران دانش که این شاگرد کوچک را همواره از تاریکی و جهل به روشنایی بینش رهنمون شدند و صبوری و عشق را به قلبش هدیه نمودند. بدین لحاظ بر خود فرض می دانم مراتب امتنان و سپاسگذاری خویش را از تمامی کسانی که در این راه مرا یاری نمودند، داشته باشم.

این کار به سرانجام نمی رسید مگر در سایه الطاف بی پایان الهی و راهنمایی هایی ارزشمند اساتید فرزانه و گراقتدیری که در خدمتشان بودم سرکار خانم دکتر بختیاری که راهنمایی این پایان نامه را بر عهده داشتند و همواره با سعه صدر مرا در مسیر پایان نامه هدایت نمودند و از راهنمایی و ارشاد دریغ نکردند و نیز آقای دکتر حسن زاده که با مشاوره های منطقی مرا در این راه یاری دادند.

لازم به ذکر است که کاستی های کار به اینجانب برمی گردد که به قول مسعودی علیه الرحمه: «از خطای انسانی و ناتوانی بشری برکنار نبوده ام و از وصول به کمال و امانده ام اگر قرار بود کسی همه علوم را نداند، کتابی تألیف نمی کرد زیرا خداوند عز و جل میفرماید: برتر از هر داننده داناتری هست.».

چکیده

سده‌ی چهارم هجری یکی از درخشان‌ترین سده‌های تمدن اسلامی است که ما شاهد ظهور مورخان بزرگی هستیم. یکی از این مورخان ابونصر مطهر بن طاهر مقدسی (۳۵۵ه/ ۹۶۶م) مؤلف کتاب "البدء والتاریخ" می‌باشد.

کتاب مقدسی یکی از مهم‌ترین متون تاریخنگاری تمدن اسلامی است که کوشش می‌شود با شناخت بینش تاریخی مؤلف، از طریق بررسی شاخصه‌هایی چون بینش معرفت‌شناسانه و بینش شریعت‌مدارانه چگونگی بازتاب این بینش را در تاریخنگاری وی بازجسته و تأثیر آن در روش تاریخنگاری او تحلیل شود. برای تحقق این هدف، این پرسش مطرح است: بینش تاریخی مقدسی بر روش تاریخنگاری او چه تأثیری داشته است؟ در پاسخ به این پرسش فرض بر آن است که تأثیر بینش تاریخی مقدسی بر روش تاریخنگاری سبب اتخاذ روش علی (باشدت و ضعف) از سوی وی شده و تاریخنگاری او را از واقعه نگاری به سطحی نزدیک به آنچه که امروز تاریخنگاری علمی خوانده می‌شود ارتقا، داده است.

مقدسی با نزدیک شدن به بی‌طرفی تاریخی در نقل روایات، بینش تاریخی را از مرزهای سنتی و رایج آن فراتر برد. افزون بر آنچه آمد، مقدسی تاریخ را به حکمت عملی نزدیک ساخته و آن را محملی برای انعکاس آن قرارداد است چنانکه یکی از مهم‌ترین فواید مطالعه تاریخ را بهره‌مندی خردمندان از آن می‌داند. از سوی دیگر بینش فلسفی مقدسی سبب رویکرد جدی او به مسائل اعتقادی و کلامی شده است. وی نتوانسته ارتباط مستحکمی بین تاریخ و فلسفه پیدا کند و از فلسفه برای اثبات عقاید و مباحث پر جدل بهره گرفته است. بینش فلسفی گفته شده در بخش تاریخی کمرنگ و در برخی موارد ناپدید می‌شود. همین امر باعث شده که اثر وی دچار یک نوع گسست معنایی شود. با این حال نگاه و بینش مقدسی برآیند سده پر جدل چهارم می‌باشد که وی با توجه به علاقه‌ای که به دین اسلام داشته این کتاب را به قصد دفاع از اسلام نوشته است.

کلید واژه: تاریخنگاری - تاریخنگاری - مطهر بن طاهر مقدسی معرفت‌شناسی - شریعت‌مداری

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه
	فصل اول : مبانی تحقیق
۱	۱-۱- بیان مسئله
۲	۲-۱- پرسش ها
۲	۳-۱- فرضیه های پژوهش
۲	۴-۱- تعریف و تحدیدواژگان
۶	۵-۱- اهداف پژوهش
۷	۶-۱- پیشینه پژوهش
	فصل دوم : زیست نامه مقدسی
۱۶	۱-۲- زندگینامه مقدسی
۱۸	۲-۲- سفرهای مقدسی
۱۹	۳-۲- اساتید مؤلف
۲۰	۴-۲- آثارمؤلف
۲۰	۵-۲- ملاحظات دربارہ کتاب البدء والتاریخ
۲۵	۶-۲- مذهب مؤلف
	فصل سوم : رابطه تاریخ و فلسفه در اندیشه مقدسی
۳۱	۱-۳- مقدمه
۳۲	۲-۳- جایگاه مقدسی در کاربردتاریخ و فلسفه
۳۴	۳-۳- شاخصه های نگرش فلسفی مقدسی
۳۷	۳-۳-۱- توجه به عقل
۴۰	۳-۳-۲- توحید و شناخت پروردگار
۴۶	۳-۳-۳- صفات خداوندی

۴۷	۳-۳-۴ - آفرینش و جهان شناسی
۵۰	۳-۳-۵ - پایان کار جهان
۵۴	۳-۳-۶ - اندیشه تکامل تاریخی در تفکر مقدسی
۵۸	۳-۴-۴ - علیت در اثر مطهر بن طاهر مقدسی
۵۹	۳-۴-۱ - ذکر وقایع تاریخ اسلام
۶۰	۳-۴-۲ - نقل یا نقد
۶۰	۳-۴-۱-۲ - داستانی
۶۲	۳-۴-۲-۲ - دینی
۶۶	۳-۴-۳-۲ - سیاسی
۶۹	۳-۴-۲-۴ - معجزه و خوارق عادت
۷۲	جمع بندی
	فصل چهارم : تاریخنگری مقدسی
۷۴	۴-۱-۱ - تاریخنگری مقدسی
۷۶	۴-۲-۲ - چپستی تاریخ
۸۰	۴-۳-۳ - فایده و هدف تاریخ
۸۳	۴-۴-۴ - نسبیت یا عینیت در تاریخنگری مقدسی
۸۶	۴-۵-۵ - تاریخ و علوم یاریگر در تفکر مقدسی
۸۷	۴-۵-۱ - جغرافیا
۹۴	۴-۵-۲ - نجوم
۹۹	۴-۵-۳ - اسطوره شناسی
۱۰۷	۴-۵-۴ - تصوف
۱۱۳	۴-۶-۶ - حاکمیت الهی و اراده‌ی واحد بر جهان هستی
۱۱۷	۴-۶-۱ - هدفمندی جهان
۱۱۸	۴-۶-۲ - لزوم نبوت
۱۲۱	۴-۶-۳ - موضوع خلقت
۱۲۳	۴-۷-۷ - مشیت‌گرایی در تفکر مقدسی

۱۲۶	۷-۴ ۱- قضای محتوم
۱۳۰	۷-۴ ۲- قضای مشروط
۱۳۲	۸-۴ ۱۰- اراده و اختیار انسانی
۱۳۸	جمع بندی
	فصل پنجم : تاریخنگاری مقدسی
۱۴۰	۱-۵ ۱۰- تاریخنگاری اسلامی و جایگاه مقدسی
۱۴۲	۲-۵ ۲- نگارش تاریخنا مه های عمومی
۱۴۵	۳-۵ ۳- محتوا و مضامین اثر مقدسی
۱۵۶	۴-۵ ۴- روش شناسی تاریخی مقدسی
۱۶۰	۴-۵ ۱- کاربرد روش ترکیبی
۱۶۲	۴-۵ ۲- استفاده از روش مقایسه و بهره گیری از عقل
۱۶۶	۵-۵ ۵- مراجع مقدسی در البدء والتاریخ
۱۶۷	۵-۵ ۱- منابع شفاهی
۱۶۸	۵-۵ ۲- استفاده از آیات قرآنی
۱۶۹	۵-۵ ۳- منابع مکتوب
۱۶۹	۵-۵ ۴- منابع ایرانی
۱۶۹	۵-۵ ۵- منابع یونانی
۱۷۰	۵-۵ ۶- منابع عبرانی (اسرائیلیات)
۱۷۴	۵-۵ ۷- منابع عربی
۱۷۵	۶-۵ ۶- نثر و شیوه ی نگارش
۱۷۷	۷-۵ ۷- بهره گیری از شعر
۱۷۸	۷-۵ ۱- استفاده از کلمات کهن و شعر فارسی در متن
۱۷۹	جمع بندی
۱۸۰	نتیجه گیری
۱۸۳	فهرست منابع و مطالعات عربی و فارسی
۱۹۲	پیوست

مقدمه

سده چهارم زمانه‌ی برانگیختگی و بیداری و بار آوری اندیشه‌ها بود. کمتر دوره‌ای از تاریخ ایران پس از اسلام به داشتن این همه از ناموران دانش و ادب ممتاز است: ابو حیان توحیدی مقاله نویس و ادیب، ابن ندیم، صاحب بن عباد نویسنده و به روایتی فراهم آورنده کلام معتزله، فارابی بنیاد گذار فلسفه سیاسی، باقلانی متکلم اشعری، ابن سینای فیلسوف و گروه اخوان الصفا در بغداد و بصره که رسائل آنان مرکب از پنجاه و یک گفتار در زمینه‌های گوناگون دانشهای نظری و عملی، نخستین دائرة المعارف تاریخ اسلام و شاید جهان به شمار است از این نمونه هستند. همسوی با این امر آثار تاریخی در هر دوره از تاریخ بیانگر تفکر غالب بر بخش اعظم جامعه و در نتیجه چگونگی نگرش به وقایع تاریخی آن دوره و دوره‌های پیشین است. جامعه اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در حوزه تاریخ و تاریخنگاری نیز همچون سایر ارکان حیات اجتماعی خود دستخوش دگرگونی‌هایی است. در این دوران حیات عقلانی جدیدی برای مسلمانان پدیدار شد. در جهان اسلام متفکران و مورخان مسلمانی جلوه کردند. لذا از میان مورخان نیز مسعودی، یعقوبی، ابن مسکویه، بیرونی را می‌توان نام برد.

آثار فراوان و گوناگونی که محصول شکوفایی و اعتلای عقلی در میان مسلمانان قرن چهارم است برای ما باقی مانده که یکی از این آثار کتاب البدء و التاریخ اثر مطهر بن طاهر مقدسی می‌باشد. که همانطور که در بالا اشاره شد کتابی است که در میان آرا و اندیشه‌های غلط به اذعان خود نویسنده به قصد دفاع از اسلام نوشته شده است. پژوهش حاضر در پنج فصل تنظیم شده است: فصل

نخست این نوشتار به موضوع کلیات تحقیق می‌پردازد، محورهای اصلی این فصل، طرح سوال‌ها، متغیرها، فرضیه‌ها، ضرورت و پیشینه تحقیق است. متغیر اصلی پژوهش، روش تاریخنگاری مقدسی و متغیر مستقل آن بینش تاریخی مقدسی است که برای توضیح و تحلیل آن سه فصل بدان اختصاص داده شده‌است. آنچه سوال اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد، بینش تاریخی مقدسی بر روش تاریخنگاری وی چه تأثیری داشته است.

فصل دوم با عنوان زندگینامه مقدسی و کتاب البدء والتاریخ، به زندگینامه، سفرها، اساتید، آثار، گرایش‌های مذهبی و ملاحظات دربارۀ خود کتاب البدء می‌باشد.

فصل سوم با عنوان رابطه فلسفه و تاریخ به چگونگی این رابطه و نظرگاه مقدسی و اتخاذ روش علی که توسط وی به کار گرفته شده، پرداخته است. سعی شده‌است با ترسیم فضای این عصر و اشاره به برخی فیلسوفان این سده، دیدگاه‌های مقدسی را بازجسته و به روش علی و دیدگاه انتقادی وی پرداخته شود.

فصل چهارم با عنوان تاریخنگاری مقدسی در دو بخش بینش معرفت‌شناسانه و شریعت‌مدارانه می‌باشد. در بینش معرفت‌شناسانه بر مقوله شناخت و تحلیل دیدگاه‌های معرفت‌شناسانه مؤلف درباره مبانی علم تاریخ و تأثیر آن در روش تاریخنگاری وی تأکید شده‌است. در شناخت بینش یادشده، از یکسو شناخت و تحلیل نگرش مؤلف نسبت به چیستی تاریخ، فایده و هدف معرفت تاریخ و از سوی دیگر به ارتباط تاریخ با برخی از علوم مدنظر مقدسی چون جغرافیا، نجوم، اسطوره‌شناسی و تصوف پرداخته شده‌است.

بخش دوم از فصل چهارم بینش شریعت مدارانه مقدسی می‌باشد. در پژوهش‌های تاریخی، هدف شناخت منظری که مؤلف از فراسوی آن، رویداد را دیده، فهم کرده و به قلم آورده است از جمله اندیشه‌های اثرگذار. این نوشتار می‌کوشد با شناخت دیدگاه‌های مقدسی بازتاب آنرا در محتوای تاریخنگاری وی جستجو کرده و ازسوی دیگر تأثیر آن را در روش تاریخنگاری اوتبیین و تحلیل کند. فصل پنجم باعنوان تاریخنگاری مقدسی می‌باشد که براین اساس شکل شناسی و مضامین اثرمقدسی، اهمیت و ویژگی‌های تاریخنگاری مقدسی، منابع اطلاعاتی مورخ درنگارش البدء والتاریخ، سبک و شیوه نگارش وی از مهم‌ترین موضوعات آن می‌باشد.

فصل اول

مبانی تحقیق

۱-۱- بیان مسئله

ابونصرین مطهرین طاهر مقدسی (۱۳۵۵ هـ / ۱۹۶۶ م) مؤلف کتاب "البدء والتاریخ" در دورانی پرفروغ از حیات جوامع اسلامی زندگی می‌کرد و از دانش و بینش در خور توجهی بهره داشته است. هر چند که اثر وی محدود به تاریخ نبوده و دایره‌المعارفی از فلسفه، اسطوره‌شناسی، جغرافیا، دین‌شناسی، رستاخیزشناسی و جهان‌شناسی بوده و عرصه‌ای گسترده را در بر گرفته است اما، از این جهت که بعد تاریخی آن پررنگتر بوده و افزون بر این تمام مطالبی که وی بدان پرداخته موضوعاتی تاریخی به شمار می‌آیند، اثر وی منبعی تاریخنگارانه شمرده می‌شود. مؤلف، کتاب خویش را "البدء والتاریخ" نام نهاده که در آن، طراحی کلی از آغاز و انجام آفرینش را مدنظر داشته است.

مقدسی مبحث معرفت‌شناختی را در زمینه دانش و راه‌های کسب معلومات مطرح می‌کند که در نوع خود بی‌نظیر است. وی به مفاهیم مهمی که امروزه نیز در فلسفه و متدلوژی علوم انسانی به آن پرداخته می‌شود، نگاه دقیق داشته و اصطلاحی همچون علت، دلیل و حدود را تعریف و تفسیر کرده و در نگارش کتاب خود به کار برده است. او انسان را در بستر تاریخ موجود منفعلی نمی‌دانسته، و با داشتن گرایش عقلی از اندیشه تکامل در تاریخ بهره‌گیری نموده است.

این پژوهش به بررسی و تحلیل بینش و روش تاریخنگاری مقدسی می‌پردازد. بنابراین از نظر پژوهش فوق مساله اصلی، شناخت بینش تاریخی مؤلف از یک سو و چگونگی اثرگذاری آن در روش تاریخنگری او از سوی دیگر است. به سخن دیگر تحلیل و بررسی تاثیر و تعامل تاریخنگری مورخ در تاریخنگاری وی هدف این پژوهش است.

۲-۱- پرسش ها

۱- بینش تاریخی - تحلیلی مقدسی بر روش تاریخنگاری وی چه تاثیری داشته است؟

۲- بینش معرفت شناسانه مقدسی بر روش تاریخنگاری وی چه تاثیری داشته است؟

۳- بینش شریعت مدارانه مقدسی بر روش تاریخنگاری وی چه تاثیری داشته است؟

۳-۱- فرضیه های پژوهش

۱- تاثیر بینش تاریخی-تحلیلی مقدسی بر روش تاریخنگاری او سبب اتخاذ روش علمی و پیوند میان تاریخ و فلسفه شده و تاریخنگاری او را از واقعه نگاری به سطحی نزدیک به تاریخنگاری علمی ارتقا داده است.

۲- بینش معرفت شناسانه مقدسی به سبب آشنایی وی با علوم مختلف منجر به جامع نگری و بهره گیری او از علوم کمکی دوران خویش در بررسی وقایع گذشته شده است.

۳- بینش شریعت مدارانه مقدسی سبب شده، مشیت الهی و اراده و اختیار انسانی رادرتاریخ جمع و این دو را به موازات هم بافراز و نشیب کمتر دنبال کند.

۴-۱- تعریف و تحدیدواژگان

پیش از توضیح مهم ترین مفاهیم عملیاتی پژوهش شایان ذکر است که، مراد از بینش مورخ، زاویه دید او نسبت به تحولات تاریخی است که وی به کمک آن، رویدادها را تجزیه و تحلیل کرده و براساس آن به یک جمع بندی نایل آمده است. مراد از روشنی از شیوه ها و فنون به کار گرفته شده

ازسوی مورخ در نگارش، تبیین و تحلیل وقایع و رویدادهای تاریخی است. در اینجا منظور از تاریخنگاری همان بینش تاریخی مورخ و منظور از تاریخنگاری همان روش تاریخی وی می باشد.

تاریخ نگاری: شرح مکتوب احوال و اعمال انسان را به هر روش و مبتنی بر هر مکتب و

رعایت هر شیوه ی تنظیم و تدوین، تاریخ نگاری می نامیم که در معنای خاص بر ثبت و ضبط وقایع و احوال سیاسی و اجتماعی هر قوم یا جامعه جهانی اطلاق می گردد. همچنین باید توجه داشت که انگیزه ها و اهداف و فواید یا علل غایی تاریخ نگاری، عامل متغیر در فن تاریخ نگاری است.^۱

تاریخ نگاری را می توان سیر تحول و تطور مفهوم تاریخ و اندیشه و برداشت گروه یا دوره خاص و توصیف منشأ رشد و یا انحطاط صور بیان ادبی به کار رفته در ارائه مواد تاریخی دانست.^۲

تاریخ نگاری فرایند بازسازی گذشته در ذهن مورخ است. می توان گفت که تاریخ نگاری فعالیتی است ذهنی و فکری که توسط فرد یا افرادی به نام مورخ که وارد تفکر و اندیشیدن در حول محور گذشته می شوند، و حاصل تعامل دو سویه آنها، به عنوان عامل شناسایی است؛ که نام آن پدیده را تاریخ نگاری می نامیم.^۳

تاریخ نگری: مباحثی که از دگرگونی های تاریخی بحث می کنند در مباحث « مسائل

نظری تاریخ » قرار می گیرند که به دو شاخه تقسیم می شوند: یک شاخه آن اختصاصا به نقد و بررسی در زمینه های اهمیت و ضرورت تاریخ نویسی، فواید علم تاریخ، آداب تاریخ نویسی و این

^۱ - صادق سجادی، هادی عالم زاده، ۱۳۸۰، تاریخ نگاری در اسلام، تهران، سمت، ص ۱۱

^۲ - فرانتیس روزنتال، ۱۳۸۵، تاریخ و تاریخ نگاری در اسلام، ترجمه اسدالله آزاد، مشهد، آستان قدس رضوی، ص ۵

^۳ - محمد باقر آرام، ۱۳۸۶، بینش و روش در تاریخ نگاری اسلامی، کتاب ماه (تاریخ و جغرافیا)، تهران، ص ۳۱

قبیل مسائل می پردازد؛ این شاخه را «مسائل نظری تاریخ نگاری» می نامیم. شاخه دیگر از مسائل نظری تاریخ هدف خود را برای تبیین ماهیت رخدادهای تاریخی و توجیه چگونگی دگرگونی های آن مصروف داشته و کوشیده است تا اصول و معیارهای مشخصی برای این مسائل فراهم آورد، این شاخه را «تاریخ نگری» می نامیم.^۱

آنچه که از تعاریف مطرح شده از مفهوم تاریخ نگاری و تاریخ نگری استنباط می شود عبارت از دو تعریف از مفهوم تاریخ نگاری یکی به معنای عام و دیگری به معنای خاص؛ در معنای عام، مقوله ی تاریخ نگاری شامل، محتوای کتاب، شیوه ی تنظیم کتاب، روش تاریخ نگاری مورخ و تفکر و بینش تاریخی وی است، به عبارتی تاریخ نگری مورخ نیز در درون مفهوم تاریخ نگاری قرار می گیرد و بینش و روش هر دو در مفهوم تاریخ نگاری جای دارد. در معنای خاص از مفهوم تاریخ نگاری و تاریخ نگری که در این رساله مطرح نظر نگارنده است، مقوله ی تاریخ نگاری صرفاً ساختار کتاب، شیوه ی تنظیم آن و روش تاریخ نگاری مورخ و مبحث تاریخ نگری، نوع نگاه و بینش مورخ به تاریخ را تشکیل می دهد.

بینش فلسفی: منظور پیوند دو علم یعنی تاریخ و فلسفه می باشد. ارتباط تاریخ و فلسفه از آن روست که هر دو دانش در شناخت و تحول زندگی بشری نقش مهمی ایفا می کنند در ارتقای دانش تاریخ و رویکرد معرفتی بدان سهم اساسی دارد. لذا این پژوهش به دنبال این است که، مقدسی به عنوان یک مورخ تا چه اندازه در کاربرد این بینش و پیوند آن با دانش تاریخ موفق بوده است.

^۱ - ابوالفضل شکوری، ۱۳۸۰، درآمدی بر تاریخ نگری و تاریخ نگاری مسلمانان، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ص ۱۵.

بینش علی: درنگارش تاریخ علمی و تحلیلی، تنها توصیف واقعه کافی نیست، بلکه شناخت علت‌ها و ریشه‌یابی وقایع نیز ضرورت دارد. به بیان دیگر، مورخ در شرح بسیاری از پدیده‌های تاریخی نباید صرفاً به توصیف واقعه بپردازد، بلکه ضروری است که علاوه بر ذکر واقعه و روند شکل‌گیری آن، علل و عوامل ظهور و پیامدهای حاصل از آن را بشناسد. از دیگر مؤلفه‌های سازنده بینش تاریخی مورخ، بینش علی او در تحلیل تاریخ است. منظور از بینش علی مورخ، تعمق اودر علت‌ها، ریشه‌ها و انگیزه‌های حوادث تاریخی و وقایع تاریخی است. چنانکه مقدسی تا حد امکان می‌کوشد روند رویدادها را با توجه به اصل علیت تبیین کند.

بینش معرفت‌شناسانه: معرفت‌شناسی یکی از شاخه‌های فلسفه است که دست کم، به دو معنای عام و خاص به کار می‌رود. معرفت‌شناسی در معنای عام، بیان مباحثی همچون ماهیت، دامنه، محدودیت، منابع علم معرفت، مورد تحقیق قرار می‌گیرند در معنای خاص، به دانشی اطلاق می‌شود که یکی از علوم را مورد مطالعه قرار می‌دهد.^۱ با توجه به این تعریف از جمله مؤلفه‌های بینش تاریخی مقدسی، بررسی بینش معرفت‌شناسانه است. این بینش ناظر به تبیین دیدگاه‌های معرفت‌شناسانه مورخ درباره اصول و مبانی علم تاریخ، است. دیدگاه‌هایی که در حوزه شناخت و معرفی معرفت تاریخی در اثر مقدسی می‌توان یافت که از چرستی تاریخ، فایده و هدف آن سخن می‌راند. آشنایی با علوم از قبیل نجوم، فلسفه، ادبیات، جغرافیا، او را کمک کرده و نگاهی جامع‌نگر به وی داده و منجر به بهره‌گیری او از علوم کمکی در تاریخ شده است.

^۱ دیوید و. هاملین. (۱۳۷۴) تاریخ معرفت‌شناسی، ترجمه شاپور اعتماد. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ص ۳۴.

بینش شریعت مدارانه: علاقه مقدسی به دین و سیطره این علاقه بر منظومه فکری او رویکردهایی را در بینش تاریخی مقدسی پدید آورده است، که می‌توان از آن با عنوان بینش شریعت مدارانه یاد کرد. در این مؤلفه، هدف آن است که با شناخت تعلقات و تمایلات دینی و مذهبی مورخ، نوع اثرگذاری آن رادروش تاریخنگاری وی با این فرض که او مشیت الهی و اختیار انسانی را در تاریخ جمع و این دو را به موازات هم با فراز و نشیب کمتر دنبال می‌کند، تبیین و تحلیل شود.

۱-۵- اهداف پژوهش

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق موردنظر از دو منظر قابل بررسی است:

۱- اهمیت و ارزش موضوع تاریخنگاری ۲- فقدان مطالعات و تحقیقات گسترده تاریخی در این زمینه با توجه به اینکه کتاب فوق به نوعی بازتاب تمدن ایرانی - اسلامی می‌باشد.

۱- اهمیت و ارزش موضوع تاریخنگاری

از آنجا که تاریخنگاری در هر دوره تاریخی، منعکس کننده وضعیت آن دوره است، مطالعه آن نه تنها در چگونگی وضعیت آن دوره، بلکه شناخت و درک، اندیشه‌های حاکم بر فضای فکری آن عصر را به همراه دارد. بنابراین در سایه این پژوهش، می‌توان به چنین شناختی دست یافت.

۲- فقدان مطالعات و تحقیقات گسترده تاریخی در این زمینه با توجه به اینکه کتاب فوق به نوعی بازتاب تمدن ایرانی - اسلامی می‌باشد.

کتاب "البدء والتاریخ" که بازتاب تمدن ایرانی و اسلامی می‌باشد و نمونه اعتلای تاریخنگاری در سده چهارم محسوب می‌گردد که می‌توان با بررسی آن جمع شدن چندین بینش را در نگارش یک